

תוכנית הלימודים החדשה לאולפן ראשוני לעולי אתיופיה (2015)

← דפנה כהן ואורלי לוביץ

הקדמה

מאמר זה יעסוק בתוכנית הלימודים החדשה לעולי אתיופיה (2015), שנכתבה באגף לחינוך מבוגרים. קליטתם של עולי אתיופיה היא אתגר לאומי חשוב ומרכזי העומד שנים רבות בפני מדינת ישראל ובפרט בפני האגף לחינוך מבוגרים.

החל משנת 1988 נכתבו מספר תוכניות לימודים המיועדות לעולי אתיופיה. תוכנית הלימודים הראשונה יצאה לאור בשנת 1988. היא התבססה על ארבעה עוגנים: ידע עברית, ידע עולם, ידע עם וארץ וידע מקצועות העבודה בישראל. בתוכנית עשרה נושאים העוסקים בחיי היומיום. תוכנית הלימודים השנייה יצאה לאור בשנת 1999. בתוכנית זו הושם דגש על הפן הקוגניטיבי-לימודי, יחד עם הפן הרגשי-חברתי של הלומד. ייחודה של תוכנית זו - בשילוב לימודי עברית עם ידע עולם באמהרית ובשיתוף פעולה בין מורה יוצא העדה למורה וותיק.

תוכנית הלימודים השלישית יצאה לאור בשנת 2008. עיקר השינוי בה קשור לחלק של מרכיבי הלשון. בתוכנית זו נעשתה חלוקה של כל מרכיבי הלשון הנלמדים ליחידות הוראה קצובות בזמן, על מנת ליצור ניצול זמן יעיל וסטנדרטיזציה בתהליך המעקב והבקרה.

בשנת 2011 נכתבה תוכנית מוכנה ללמידת עברית באולפן. תוכנית זו מבוססת על מבחן מיון המועבר לפני תחילת הלימודים באולפן. המבחן בודק ידע ויכולת של התלמיד בתחומים שונים, מאפשר ליצור מיפוי מקצועי לכיתות לימוד מתאימות ולארגן את תוכני ההוראה בהתאם.

ממצאים שעלו ממחקרים שעסקו ברכישת השפה העברית לעולי אתיופיה הבליטו חוסר שביעות רצון מהישיג התלמידים (ראו, למשל, מחקרם של בן יהודה, נחמד, גלמן וכן חיים, 2012). גם מורים במערכת חינוך מבוגרים הציעו דרכי הוראה חלופיות. לאור התחושה של צורך בשיפור רב בהוראה לאוכלוסיית עולים זו נכתבה תוכנית הלימודים החדשה (2015). ד"ר שרה רובינשטיין ניצחה על המלאכה והתוותה את קווי היסוד והחשיבה, ומחברות המאמר כתבו את התוכנית בשיתוף פעולה איתה.

רקע - קשיים ומאפיינים ייחודיים

רכישת שפה שנייה היא אתגר קשה לכל עולה חדש. האתגר קשה עוד יותר לעולים חדשים יוצאי אתיופיה, הנדרשים להתמודד עם חסרים תרבותיים עמוקים. רונית וינטראוב (2014) מצביעה על קושי של המהגר מאתיופיה שמגיע עם ידע תרבותי ומערכת של ייצוגים חברתיים השונים מאלה של החברה הקולטת. על העולה לגשר על פערי ידע בתחומי חיים רבים.

דפנה כהן היא בעלת תואר שני. מדריכה ארצית באגף לחינוך מבוגרים.
אורלי לוביץ היא בעלת תואר ראשון. מנהלת אולפן.

קליטתם הראשונית של העולים מאתיופיה מתבצעת במרכזי הקליטה השונים ברחבי הארץ, במשך 12-18 חודשים. תהליך הקליטה בשנה הראשונה מורכב מאוד ודורש היערכות של גורמים רבים הפועלים במרכזי הקליטה. לצורך רכישת השפה העברית, העולים מופנים לאולפנים ראשוניים, המופעלים על ידי האגף לחינוך מבוגרים בתוך מרכזי הקליטה.

רוב העולים המבוגרים מאתיופיה הם בלתי אורייניים בשפת אמם. הם מגיעים לאולפן ללא מיומנויות קריאה וכתובה וללא הרגלי למידה בסיסיים. המפגש הראשון של העולה עם לימוד קרוא וכתוב מתרחש באולפן. חלק מן הלומדים מגיעים ללא מיומנויות בסיסיות של אוריינות חישובית (למשל התאמה בין כמות למספר) ואוריינות שפתית (למשל שיום צבעים - קריאת צבעים בשמותיהם).

קושי נוסף שאתו מתמודד העולה הוא העומס הרגשי-נפשי-תפקודי, שפוגע בפניות שלו ללימוד השפה. עומס זה נובע מריבוי התפקידים והמשימות הנדרשים ממנו. במקביל ללימודי העברית מצופה העולה לעמוד במבחני בית הדין לגיור, לעמוד באתגר תפקודו כהורה ולהשתלב בתרבות המקומית.

באמצע שנות השמונים של המאה העשרים הגיע גל עלייה גדול ראשון מאתיופיה ('מבצע משה'). בשנים אלו למדו העולים מאתיופיה במסגרות דומות למסגרות של עולי המערב, כלומר חמישה חודשי לימוד. ככל שהתרחב הניסיון הפדגוגי עם אוכלוסייה זו, הובן הצורך במשך לימודים ארוך יותר, והאולפן לעולי אתיופיה הוארך לעשרה חודשי לימוד. כמו כן הונהג תקן של כ-15 לומדים בכיתה, כלומר כיתות קטנות יחסית.

'בחנית הישגיהם של הלומדים באולפנים הראשוניים לעולי אתיופיה, הבנת קשיי הלומדים והעמקת הנחיית המורים המלמדים אותם, חידדו את הצורך בהתקנת תוכנית לימודים עדכנית ומקיפה, תוכנית מדורגת המתחשבת במעבר הבין-תרבותי המורכב ובשונות הלומדים' (ד"ר שרה רובינשטיין, **מבוא לתוכנית לימודים, 2015**).

מטרות התוכנית

- רכישת השפה העברית בהתאם לשונות הלומדים ולצורכיהם המגוונים.
- הכרת הארץ ותרבותה ודפוסי החיים החדשים, בד בבד עם אפשרות ביטוי לדפוסי החיים שהלומד הורגל בהם בארץ מולדתו.
- רכישת 'ידע עולם' ומושגים הקשורים למדינה ולמועדי ישראל. ידע עולם כולל מושגי חשיבה מופשטת - מילוליים, חישוביים וגרפיים. המושגים מועברים על ידי מורה דובר אמהרית בשפת האם;
- מושגי מפתח מתורגמים ומוסברים בעברית.
- הבאת העולה החדש לשליטה בכל מיומנויות השפה. אלו כוללות:
 1. יכולת להבין את הנאמר פנים אל פנים, בכלי התקשורת, בטלפון ובכריזה במרחב הציבורי.
 2. יכולת לדבר ולהיות מובן על ידי שומעיו.
 3. יכולת לקרוא ולהבין את הנקרא.
 4. יכולת להשתמש בכתובה בחיי היומיום.

מבנה התוכנית

התוכנית כוללת חמש יחידות לימוד ושני נספחים. כל יחידת לימוד היא רצף של מטרות ביצוע (מטרות אופרטיביות). מטרות הביצוע מגדירות את הביצוע התקשורת-לשוני-תוכני הנדרש מן הלומד במצבים רבים ומגוונים, ומדגישות את תוצרי

הלימוד הצפויים. במסגרת יחידת הלימוד הראשונה בלבד יילמדו מטרות העוסקות במוכנות ללמידה. מטרות אלה כוללות הכרת מושגים חשבוניים, לימוד השעון, שיום צבעים, הכרת קטגוריות שונות. מטרות המוכנות יילמדו בהתאם לתוצאות מבחני המיון. המעבר מיחידת לימוד אחת לבאה אחריה מחייב בדיקה של המורה בשליטת התלמיד באוצר המילים ובתבניות הלשון שנלמדו.

תוכנית הלימודים מתייחסת לארבע מיומנויות השפה: האזנה, הבנת הנשמע, דיבור, קריאה, כתיבה וצפייה. מן הלומד נדרש לדעת את רכיבי השפה: אוצר מילים, תבניות לשון, פעולות דיבור ומבעים, כדי שיצליח בתקשורת בתחומי התפקוד השונים בחיי היומיום (תעודת זהות, התמצאות בזמן ומקום, בריאות, חינוך, קניות, עבודה ותעסוקה, דיור, מוסדות ונסיעות).

רכיבי התרבות הכלולים בתוכנית הלימודים: מושגים שימושיים של ידע עולם הרווחים בחברה הישראלית (גאוגרפיה, אזרחות, אקטואליה, אישים בתולדות ישראל, מועדים בלוח השנה העברי).

ייחודה של התוכנית

מבחני מיון לתלמידים נערכים באולפן לפני תחילת הלימודים.

למבחנים אלה מספר מטרות:

- * לאתר אצל התלמידים יכולות, כישורים ותחומי חוזק שחשוב להתבסס עליהם בהקניית השפה.
- * לאתר אצל התלמידים תחומים וכישורים אשר חסרים ללומד, ועלולים להקשות על קליטת השפה החדשה.
- * לאפשר מיון התלמידים לכיתות הומוגניות ככל שניתן.
- * להכין סילבוס כיתתי, על פי תוצאות המיפוי.

שלושה מסלולי לימוד מותאמים ליכולת הלומד ולצרכיו.

שלושת המסלולים הם: מסלול בסיסי, מסלול רגיל ומסלול מתקדם. בכל מסלול נלמדות יחידות לימוד מתוך התוכנית, המותאמות ללומד במסלול זה.

- **המסלול הבסיסי** - מיועד לתלמידים מתקשים ולקשישים. במסלול זה נלמדות שתי יחידות לימוד.
- יש ללמד את היחידה הראשונה עד למבחן האמצע, ואת שתי יחידות הלימוד הראשונות עד למבחן הסיום.
- **מסלול רגיל** - כולל שלוש יחידות לימוד. יש ללמד את שתי יחידות הלימוד הראשונות עד מבחן האמצע, ואת שלוש יחידות הלימוד עד למבחן הסיום.
- **מסלול מתקדם** - מיועד לתלמידים מתקדמים בעלי יכולת, רובם אורייניים. המסלול כולל חמש יחידות לימוד. במסלול זה נלמדות שלוש יחידות הלימוד הראשונות, עד למבחן האמצע, וכל חמש היחידות עד למבחן הסיום.

כמו-כן מצורפות לתוכנית:

- רשימות מילים מתורגמות. בסיום כל יחידת לימוד מצויה רשימת מילים בעברית, בתרגום לשפה האמהרית ובתעתיק מעברית לאמהרית.
- ערכת מבחנים בדיבור ובכתב לאמצע האולפן ולסיומו.

מילות סיכום

תוכנית לימודים זו נכתבה על ידי אורלי לוביץ ודפנה כהן, בהנחייתה ובפיקוחה של ד"ר שרה רובינשטיין ששימשה עד לפני חודשים אחדים כמפקחת הארצית על הנחלת הלשון באגף לחינוך מבוגרים. התוכנית נכתבה כדי לתת מענה לצרכים שעלו מהשטח. כתיבתה לוותה בדיאלוג מתמשך עם מורים מנהלים ומדריכים. לאחר כתיבת היחידה הראשונה של תוכנית הלימודים, נשלחה טיוטה לכמה אולפנים לצורך עריכת פיילוט. הפיילוט לווה בהדרכה ובמשוב בין המורים, המנהלים, המדריכים ובינינו (כותבות התוכנית). בהתאם להערות ולהארות שעלו מהשטח, תוקנה היחידה הראשונה ונלמדו המסקנות להמשך העבודה על היחידות הבאות. בדרך זו נהגנו גם לגבי שאר יחידות הלימוד. התוכנית הוצגה לכל מורי האגף לחינוך מבוגרים המלמדים באולפנים לעולי אתיופיה ביום עיון מיוחד. ביום זה חולקה התוכנית לכל הצוותים העובדים באולפנים אלה. תוכנית זו היא התוכנית שתשמש מעתה את כל האולפנים הראשוניים לעולי אתיופיה. אנו רוצות להודות לכל השותפים בעשייה: להנהלת האגף על התמיכה ושיתוף הפעולה, לצוותים הארציים, למדריכים ולמנהלים על הנכונות לרתום את צוות המורים להתנסות בתוכנית חדשה, וכמובן תודה אישית למורים על ההתנסות והמשוב.

מקורות

בן-יהודה, ע', נחמד, ע', גלמן, נ' ובן-חיים, מ' (2012). הוראת עברית למבוגרים יוצאי אתיופיה: חסמים מרכזיים וניסיונות לפריצת דרך. **הד האולפן החדש**, 4:99 - 16.

וינטראוב, ר' (2014). פדגוגיה בהוראה לעולים ממוצא אתיופי - מבט אישי. **הד האולפן החדש**, 102:20 - 29.

רובינשטיין, ש' (2012). במעלה הדרך לשיפור הנחלת הלשון העברית לעולי אתיופיה. **הד האולפן החדש**, 99:17 - 28.

רובינשטיין, ש' (2014). אתגרי קליטתם הלשונית של עולים מבוגרים יוצאי אתיופיה בשנים 2013-1998. **הד האולפן החדש**, 102:5 - 14.

תוכנית לימודים בהנחלת הלשון ליוצאי אתיופיה (תוכנית מצומצמת) (1988). ירושלים: משרד החינוך והתרבות, המחלקה לחינוך מבוגרים.

תוכנית לימודים באולפן א' לעולי אתיופיה (1999). ירושלים: משרד החינוך והספורט, האגף לחינוך מבוגרים.

תוכנית לימודים לעולי אתיופיה לאולפן ראשוני - מהדורה מעודכנת (2008). ירושלים: משרד החינוך, מינהל כא"ב תיאום ובקרה, האגף לחינוך מבוגרים.

תוכנית מוכנות למידה - מדריך למורה ומארז אמצעי למידה (2011). חיפה - ירושלים: משרד החינוך, האגף לחינוך מבוגרים, מחוז חיפה והצפון.

תוכנית לימודים לאולפן ראשוני לעולי אתיופיה (2015). ירושלים: משרד החינוך, מינהל תיאום ובקרה, האגף לחינוך מבוגרים.